

MEDEDEELING
OMTRENT
DEN OORSPRONG EN DE BETEEKENIS
VAN DE BENAMING :
HET MOORDJAAR,
VOOR HET
63ste LEVENSJAAR ;

DOOR
Mr. WIARDUS WILLEM BUMA,
Lid van het Friesch Genootschap.

Gedaan in de Vergadering van het Genootschap,
den 16 Februarij 1865.

MEDEDELING

OMTRENT

DEN OORSPRONG EN DE BETEKENIS

VAN DE BENAMING:

HET MOORDJAAR,

VOOR HET 63ste LEVENSJAAR.

Veelgeachte Medeleden!

Binnen den kring van de geschied- en oudheidkunde, en dus van de werkzaamheid van ons Genootschap, acht ik ook gelegen die kunde, ten aanzien van volksgezegden en volksbegrippen, welke in *Friesland*, zij het dan ook niet bij uitsluiting alléén dáár, t' huis behooren.

Vanhier, dat ik, als bijdrage daartoe, vermeen een nog in *Friesland* levend gezegde en begrip hier ter plaatse in beschouwing te mogen nemen.

Voor sommigen uwer zal het wel slechts eene herinnering zijn van wat zij reeds weten; voor anderen echter misschien niet. Van beide soorten mijner toehoorders roep ik de toegevendheid in.

Toen ik in October van het vorige jaar mijnen drie-en-zestigsten geboortedag beleefde, en dus het twee-en-zestigste levensjaar had voleindigd, maakten anderen, gelijk ik zelf, de opmerking, dat ik nu *het moordjaar* was ingetreden.

Nieuw was mij deze opmerking niet: want ik had ze van der jeugd af hooren maken, wanneer over iemand gesproken werd, die zijn drie-en-zestigste levensjaar had aangevangen.

Maar, zoo als het gaat, de mensch is veelal egoïstisch: nu het mij zelve aanging, nu ik dan zelf in het *vroordjaar* was, bekroop mij de lust, om van dit onderwerp iets meer te weten te komen, dan er mij vroeger te hooi en te gras van was bekend geworden; en wat ik vond, ga ik U thans mededeelen.

In het werelddeel, waarin men gewoon is de wieg en bakermat van het menschelijk geslacht te plaatsen, in *Azië*(1), lag in eene vruchtbare vlakte, tusschen de twee groote rivieren, den Euphraat en den Tiger, die zich aan de zuidzijde in den Persischen zeeboezem uitstortten, het aloude *Babyloniën*, het land van de Babyloniërs.

Dit land werd ten jare 650 vóór Christus geboorte door een uit het Noorden afgezakt zwervend volk, de Chaldeën, overheerd en in bezit genomen(2).

Sedert veel vroeger evenwel was de hoofdstad *Babylon* reeds de zetel van beschaving en van wetenschappelijke kennis, vooral van sterrekunde en van sterrewigchelarij(3). De beoefening hiervan was in het bijzonder het deel van eene Priester-caste, die, even als het evengemeld overwinvend volk, den naam van Chaldeën droeg. Vanhier, dat aan de sterrewigchelarij of astrologie, aan de beweerde kennis om uit de sterren der menschen toekomstige lotgevallen te voorspellen, van oudsher de naam der Chaldeën ten naauwsten was verknocht(4).

(1) Kaart bij HEEREN, *Ideën*, Ia.

(2) HEEREN, *Handb.* O. G. p. 28.

(3) HEEREN, *Ideën*, Ib, p. 175, 176.

(4) CICERO, *de Divinat.*: I. 1. "Chaldaei, non ex actis sed ex
"gentis vocabulo nominati, diuturna observatione siderum, scientiam
"putantur effecisse ut prædici posset quid cuique eventurum et quo
"quisque fato natus esset." AUL. GELLIUS, *Noct. Att.* XIV. c. 1.

Tot de begrippen, die aan de astrologie ten grondslage waren, behoorde onder anderen ook dit: dat de getallen zeven en negen eenen bijzonderen invloed uitoefenden. Wat zeven betreft, gaf men o. a. tot reden, dat er zeven planeten waren, zeven sterren in den grooten Beer, zeven in den kleinen Beer en zeven in de Pleias of het Zevengesternte.

Bij de beschouwingen van het menschelijk leven verdedden de Astrologen en Philosophen den levenstijd in onderscheidene afdeelingen van jaren.

Ook hierbij speelden de getallen 7 en 9 eene groote rol. Men deelde den menschelijken leeftijd af bij perken, die dan eens met telkens zeven, of tweemaal zeven jaren, dan eens met negen jaren opklommen.

Dit waren dan, als het ware, de sporten van den ladder der opklimming van den menschelijken leeftijd, van de geboorte tot den dood.

Ofschoon nu de oude Chaldeën gewis geen Grieksch spraken, zoo deden dit wel de naburige Egyptenaren, die in *Alexandriën* de wetenschappen beoefenden, en ook vele latere Astrologen, die allen, op het voetspoor der Chaldeën, sterrewigchelarij dreven, en daarom ook, naar het schijnt, wel onder den naam van Chaldeën worden aangeduid(5).

Nu beteekent in het Grieksch *klimaks* een ladder, en de sporten van dien ladder worden *klimaktyres* genaamd(6).

Vanhier, dat aan de scheidingspunten tusschen de gestelde afdeelingen van den menschelijken leeftijd den naam van *klimaktyres* — sporten — werd gegeven, en dat het jaar, hetwelk eene afdeeling eindigde, den naam van *annus*

(5) L. 5. Cod. (Imperatoris CONSTANTII) *de malef. et mathemat.* L. 9. T. 18: „Chaldei et magi et ceteri quos maleficos vulgus „appellat.”

(6) SALMASIUS, *de ann. clim.* p. 63, 66, 69.

climactericus, klimakterisch- of sportjaar verkreeg(7).

En daar nu de Chaldeëen die sportjaren als voor den mensch gevaarlijk beschouwden, zoo kregen ook de gevaren zelve, die men in zoodanig jaar vreesde, bij hen den naam van *klimakteren*(8).

Die gevaren evenwel golden niet alleen het verlies van het leven, maar ook alle andere menschelijke rampen, ziekten, verlies van tijdelijk vermogen, en al wat dies meer is.

In den duur van 's menschen leven kwamen, naar de verdeeling en meening dier ouden, onderscheidene klimakterische of sportjaren voor. Velen achtten ieder zevende jaar, dus het 7de, 14de, 21ste en zoo vervolgens, klimakterisch en dus gevaarlijk(9).

Maar welke van deze verschillende 7de jaren het meest gevaarlijk waren, daarover liepen de gevoelens uiteen. Sommigen hielden daarvoor die, welke eene afdeeling van driemaal zeven afsloten, dus het 21ste, 42ste, 63ste en 84ste jaar. Anderen zeiden, dat boven allen het 49ste jaar gevaarlijk was, omdat het uit zeven maal zeven bestond, dus uit een vierkant getal, terwijl de vierkante getallen de meeste magt hadden(10).

Wederom anderen bragten de beide getallen zeven en negen in 't spel, en zeiden, dat het zevental tot het ligchaam, het negental tot de ziel betrekking hadden; daarom, meenden zij, was het eerste klimakterische jaar het 49ste (7×7), het laatste het 81ste (9×9) en het middelste het 63ste, uit beide getallen zamengesteld, omdat negen zeventallen en zeven negentallen het beiden uitmaken; dit jaar, het 63ste, achtten zij dan ook het gevaarlijkste: want zoowel het ligchaam als de ziel waren daarbij betrokken.

(7) SALMASIUS, ll. p. 64.

(8) VARRO bij A. GELLIUS, *Noct. Att.* III. X.

(9) CENSORINUS, *de die natali*, p. 69.

(10) CENSORINUS, ll. p. 69—71.

Dat het 63ste jaar voor het allergevaarlijkste klimakterische jaar was te houden, werd dan ook van de meesten aangenomen(11).

Vanhier, dat de te *Alexandriën* Grieksch sprekende Egyptische geleerden juist dit 63ste levensjaar met een Grieksch woord *Androclas* noemden(12); een woord, 't geen men best door manverbreker(13) kan vertalen, en waardoor dus wordt te kennen gegeven, dat zelfs mannen-kracht tegen dat jaar kwalijk bestand is.

In het bijzonder, ten aanzien van dit 63ste jaar, was de meening van zijne gevaarlijkheid ook van de Chaldeën en Egyptenaren tot de Romeinen overgeslagen.

Dit meldt ons o. a. de ruim 200 jaar na Christus geleefd hebbende Romeinsche schrijver AULUS GELLIUS in zijne Atheensche Nachten (L. XV. c. 7.), waar hij zegt:

» In de geheugenis van vele menschen is het opgemerkt,
 » en bij meest alle oude lieden ondervonden, dat het 63ste
 » jaar met eenig gevaar of eenige ramp komt, hetzij van
 » zware ligchaamsziekte of dood of zielesmart, en daarom
 » noemt men dat levensjaar het klimakterische.” En
 daarop deelt GELLIUS den navolgenden brief mede, die door den Romeinschen Keizer Augustus, omstreeks twee eeuwen vroeger, op zijnen 64sten geboortedag (8 kal. Oct. = 25 Sept.), of een dag daarna, aan zijn kleinzoon CAJUS werd geschreven:

» Wees gegroet, mijn CAJUS, mijn liefste oogelijn, naar
 » wien ik, bij God, steeds verlang, wanneer gij afwezig
 » zijt; maar vooral op zulke dagen als die van heden zoeken mijne oogen mijnen CAJUS; waar ook gij op dezen
 » dag zijt geweest, ik hoop dat gij blijde en in welstand

(11) Nota 31 en 32 op CENSORINUS, p. 71.

(12) Nota 31 ut supra, uit JULIUS FIRMINUS, IV. 14.

(13) SALMASIUS, II. p. 97, 98.

» zult hebben gevierd mijnen 64sten geboortedag: want, zoo
 » als gij ziet, ik ben het algemeene gevaar (*klim-klijra*)
 » van alle oude menschen, het 63ste jaar, doorgekomen. Ik
 » bid de Goden, dat ik den leventijd, die mij nog over-
 » blijft, met behoud van Ulieden moge doorbrengen, in
 » eenen gelukkigen toestand van den Staat,” enz.

Eene reeks van eeuwen was ongenoegzaam, om den kwa-
 den naam, die het 63ste jaar nu eenmaal had, uit te wis-
 schen. Ook bij de latere volken bleef dat jaar in een
 slechten reuk staan. Nog omstreeks 1648 schreef de ge-
 leerde SALMASIUS een lijvig boekdeel vol over de klimakterische
 jaren en over de oude Astrologie, uitgegeven te *Leiden* bij
 ELZEVIER in dat jaar; een bewijs voorzeker, hoeveel belang-
 stelling het onderwerp nog waard werd geacht.

Dat ook in *Friesland* de reputatie van het moordjaar
 niet beter was dan elders, laat zich daaruit opmaken, dat
 de beroemde Fries VIGLIUS VAN AYTTA VAN ZWICHEM, op den
 21sten October 1570, aan zijnen vriend JOACHIM HOPPERUS
 schreef(14):

» Ik heb den 19^{den} dezer maand October, die het kli-
 » makterische jaar voor mij heeft geëindigd, met blijd-
 » schap begroet, ofschoon ik zoo door voeteuvel word gekweld,
 » dat ik vele dagen niet heb kunnen uitgaan.” VIGLIUS was
 den 19 October 1507 op *Barrahuis* onder *Wirdum* geboren en
 was dus den 19 October 1570 volle 63 jaar oud geworden.

En nog heden, wij weten het, wordt ook in *Friesland*
 het moordjaar door velen met heimelijken schrik te ge-
 moet gezien, en staat het als met eene zwarte kool geteekend.

Voor het oude denkbeeld heeft de Nederduitsche taal een
 eigen woord gevonden, en noemt zij het 63ste jaar het
 moordjaar. Men denke hierbij evenwel niet aan onze
 tegenwoordige opvatting van het woord moord, doodslag

(14) HOYNCK VAN PAPENDRECHT, *Anal. Belg.* II, p. 591.

met voorbedachten rade, maar aan de oude meer algemeene beteekenis er van, afgeleid van — immers gelijkstaande met — het Latijnsche *mors* en het Fransche *mort*, dood. Hierdoor evenwel, door dit moord, moordjaar, wordt alleen een denkbeeld aan levensgevaar uitgedrukt; en het oorspronkelijk denkbeeld, wij zagen het vroeger, gold ook andere ongelukken, waarbij het leven behouden bleef. Maar werkelijk schijnt men bij ons nog alleen levensgevaar van het moordjaar te duchten, en er geene andersoortige rampen van te vreezen.

Ook de Hoogduitschers hebben er een eigen woord voor: zij noemen het *Stufenjahr*, trapjaar; dus eene vertaling van *annus climactericus*, trap- of eigenlijk sportjaar.

De Engelsche, Fransche, Italiaansche en Spaansche talen hebben allen den oorspronkelijk Griekschen, later gelatineerden, naam van *climactericus* overgenomen, met geringe, aan iedere taal eigene, wijziging.

De Fransche *Diet. de l'Academie* noemt *Année climatérique, chaque 7me année de la vie humaine, et particulièrement la 63me, qu'on appelle aussi la grande climatérique et absol. la climatérique*. De Engelschen zeggen: *Climacterical or climacteric year*.

De Italianen en Spanjaarden spreken beiden van *anno climaterico*.

Opmerkelijk voorwaar mag het wel genoemd worden, dat een zoodanig bijgeloovig begrip zich, in zaak en naam beiden, van de oudheid af tot heden, bij zoo vele natiën heeft in stand gehouden.

Weinigen, die, ook in *Friesland*, het drie-en-zestigste levensjaar zoo gereedelijk als moordjaar brandmerken, zullen, dit doende, de bewustheid hebben, dat zij niets doen dan een meer dan tweeduizendjarig heidensch sterrewigchelaars denkbeeld herhalen.

